

УДК 347.454

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2173>**В. Красуцький,**аспірант кафедри підприємницького та корпоративного права
Юридичного інституту
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВА ВИМОГИ ДО МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ

Як відомо, майновий поручитель може бути суб'єктом іпотечних, тобто заставних, правовідносин на підставі ст. 1 Закону України «Про заставу» та ч. 1 ст. 583 Цивільного кодексу України.

Ст. 546 Цивільного кодексу України говорить про те, що виконання зобов'язання може забезпечуватися заставою, а згідно з ч. 1 ст. 576 Цивільного кодексу України предметом застави може бути будь-яке майно. Входять сюди і майнові права зокрема.

Треба сказати, що цесія права вимоги є найпоширенішим правомочинном, який оборот прав майнових опосередковує. Щодо відступлення права вимоги, то певні обмеження встановлюються законом або договором основним, з якого і таке майнове право випливає.

Однак вагома частина прав вимоги, які створилися у цивільному обороті, забезпечені так званими акцесорними вимогами, які має право пред'явити кредитор на основі похідних від головного зобов'язань, які забезпечують виконання основного (зокрема, правомочин про неустойку, поруку, гарантію, заставу тощо). У цивілістиці нашої держави ця проблема докладно не вивчалася ніколи; частково вона розкрита у працях російських науковців (Б.М. Гонгало, Е.А. Крашенинникова, Л.А. Новоселової та ін.). У їхніх працях висловлено часто різні думки: одні наголошують на можливості самостійного обігу таких прав, тоді як інші вчені повністю заперечують їх.

Усі умови порядку заміни кредитора у зобов'язанні викладені у ст. 512, 514 ЦКУ, через які кредитора може замінити інша особа тоді, коли за правомочинном (відступлення права вимоги) передаються іншій особі його права. До кредитора нового права первісного переходять у тому обсязі і на тих умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не підтверджено ні договором, ні на основі закону.

Натепер чинне законодавство України говорить про те, що за договором іпотеки на відступлення права не потрібна згода іпотекодавця у разі, якщо інше не встановлено цим договором, і якщо одночасно здійснюється відступлення права вимоги за зобов'язанням основним. Також судами підтверджено, що іпотечним договором не встановлено необхідності отримання письмової згоди іпотекодавця у разі відступлення права вимоги.

Водночас у разі відступлення права вимоги за основним зобов'язанням сторонами через наведені положення здійснюється відступлення і за похідним (акцесорним), що не суперечить правовій природі забезпечувальних договорів та договору цесії.

Необхідно погодитись з С.І. Шимон, яка звертає увагу, що «забезпечувальні права щодо права вимоги, які не мають самостійного характеру, наслідують долю цього головного права вимоги і є невід'ємними від нього» [7, с. 162].

Правове регулювання відступлення прав вимоги до майнового поручителя за своєю суттю не має особливостей у правовому регулюванні порівняно з іншими суб'єктами.

При цьому у разі, якщо заставадавець є третя особа (майновий поручитель), для збереження застави внаслідок відступлення права вимоги, на наше переконання, необхідна його згода, позаяк, укладаючи договір застави, особа-заставадавець враховує особу кредитора та його ділову репутацію, а також уміння на практиці вирішувати спірні питання. Незважаючи на те, що у разі відступлення вимоги та порушення обов'язку, він виявляється в ролі боржника і для того, щоб замінити кредитора згоди його не потрібно, все-таки він повинен брати участь в укладенні правочину щодо відступлення права вимоги. Принаймні це пояснюється тим, що обов'язок, який протистоїть праву вимоги, що відступається, є обов'язком боржника, а не заставадавеця.

Що означає відступлення права вимоги (цесія) за суттю? Звичайно, договірну передачу зобов'язальних вимог первісного кредитора новому. Це відбувається шляхом укладення договору між ними. Такий договір може бути як безоплатним, так і оплатним.

Зрозуміло, що нормами цивільного права не встановлюється певних суб'єктних обмежень як щодо договору купівлі-продажу права вимоги, так і до договору його відступлення, адже ці документи за своєю правовою суттю є цивільно-правовими зобов'язаннями сторін, тому не належать до галузей права, регулює їх цивільне законодавство.

У подібних випадках відносини цесії регулюються положеннями про договір купівлі-продажу, оскільки ст. 656 ЦКУ передбачено, що предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, якщо така вимога особистого характеру не носить.

Аналізуючи ст. ст. 512, 1077 Цивільного кодексу України, чітко відстежу-

ємо, що цивільне право робить межу між правочинами, предметом яких є відступлення права вимоги, а саме договори цесії та факторингу. Зазначені правочини не мають аналогії і вирізняються певними особливостями: за предметом договорів, за формою вчинення договорів, за метою їх укладення та за суб'єктним складом тощо.

Так, щодо предмета договору слід зазначити, що під час цесії може бути відступлене право як грошової, так і не грошової вимоги. Своєю чергою відповідно до ст. 1078 Цивільного кодексу України лише право грошової вимоги може становити предмет договору факторингу.

Якщо брати до уваги форму вчинення, то правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні повинен бути укладений у тій же формі, що і правочин, на підставі якого виникло основне зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредитору, але при цьому слід зазначити, що факторинг – це, зокрема, і кредитна операція, а тому наявні додаткові вимоги до такого договору.

За суб'єктним складом будь-які фізичні та/або юридичні особи можуть бути стороною договору відступлення прав вимоги (цесії). Водночас відповідно до ч. 2 ст. 1079 Цивільного кодексу України сторонами договору факторингу є: клієнт (фізична чи юридична особа), фактор – банк або інша банківська (фінансова) установа, що має право здійснювати факторингові операції, та боржник, тобто набувач послуг чи товарів за первинним договором.

З приводу мети укладення факторингу потрібно розуміти, що це насамперед отримання клієнтом фінансування (коштів) за рахунок відступлення права вимоги до боржника, оскільки факторинг – це фінансова послуга, під якою необхідно розуміти операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, і за рахунок залучених від інших

осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Мета ж укладення договору відступлення права вимоги – це безпосереднє передання такого права. Аналогічна правова позиція викладена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 у справі № 909/968/16, постановах Верховного Суду від 22.01.2020 у справі № 761/40407/17, від 19.02.2020 у справі № 916/1408/19 та від 16.03.2020 у справі № 640/14428/17.

Таким чином, якщо фінансування клієнта здійснюється шляхом купівлі права грошової вимоги, фактор набуває права на всі суми, які він одержить від боржника на виконання вимоги, а клієнт не відповідає перед фактором, якщо одержані ним суми є меншими від сплачених фактором клієнтові.

Цесія права вимоги може бути здійснена як за плату, так і безоплатно. Договір факторингу відступлення права вимоги є виключно відплатним.

Плата за договором факторингу може бути у формі різниці між реальною ціною вимоги і ціною, передбаченою в договорі, право вимоги за яким передається.

Аналогічна правова позиція викладена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 у справі № 909/968/16. Так, у цій постанові Верховним Судом [3] здійснено розмежування поняття договору факторингу від інших способів відступлення права вимоги. Так, відповідно до цієї постанови «укладаючи вказаний договір, відступлення права вимоги набуло право одержання прибутку у формі різниці між реальною вартістю права вимоги, що відступається, і ціною вимоги, що передбачена договором про відступлення права вимоги. Така різниця виразилася в отриманні від первісного кредитора таких прав щодо боржника: а) права вимоги на стягнення (отримання) від боржника будь-яких грошових нарахувань та вимог, у тому числі передбачених

кредитним договором заходів відповідальності, які виникли у первісного кредитора до боржника до моменту укладення цього договору; б) права вимоги, які випливають з факту неналежного виконання боржником умов кредитного договору, в тому числі право на дострокове стягнення суми кредиту, процентів та інших пов'язаних з цим сум; в) права будь-яких інших вимог згідно з генеральним договором та кредитним договором».

Відповідно до правової позиції Великої Палати Верховного Суду [3] характерними ознаками договору факторингу є те, що йому «притаманний специфічний суб'єктний склад (клієнт – фізична чи юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності, фактор – банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати фінансові, в тому числі факторингові операції, та боржник – набувач послуг чи товарів за первинним договором); його предметом може бути лише право грошової вимоги (такої, строк платежу за якою настав, а також майбутньої грошової вимоги); метою укладення такого договору є отримання клієнтом фінансування (коштів) за рахунок відступлення права вимоги до боржника; відступлення права вимоги за таким договором може відбуватися виключно за плату, а його ціна визначається розміром винагороди фактора за надання клієнтові відповідної послуги, і цей розмір може встановлюватись у твердій сумі; у формі відсотків від вартості вимоги, що відступається; у вигляді різниці між номінальною вартістю вимоги, зазначеною у договорі, та її ринковою (дійсною) вартістю тощо; вимоги до форми такого договору визначені у ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Наведене свідчить про те, що оспорюваний договір за своєю юридичною природою (незважаючи на його назву як договір про відступлення права

вимоги) є договором факторингу. Цесія (уступка права вимоги) є одним із обов'язкових елементів відносин факторингу. Проте сама по собі назва оспорюваного у цій справі договору не змінює його правової природи».

Відповідно до наведених норм матеріального права вимога про визнання правочину недійсним може бути пред'явлена особами, визначеними у Цивільному кодексі України та інших законодавчих актах, що встановлюють оспорюваність правочинів, а саме однією зі сторін правочину або заінтересованою стороною (не стороною правочину), тобто права або інтереси яких були порушені укладенням спірного правочину.

При цьому Цивільний кодекс України не дає визначення поняття «заінтересована особа», тому коло заінтересованих осіб має з'ясовуватись у кожному конкретному випадку залежно від обставин справи та правових норм, які підлягають застосуванню до спірних правовідносин, якщо інше не встановлено законом.

Також у постанові Верховний Суд у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 17.01.2020 у справі № 916/2286/16 [5] визнав правильними висновки судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для задоволення заяви про заміну стягувача, подану фізичною особою, яка не може бути належним правонаступником кредитодавця у спірних правовідносинах, оскільки з укладенням договорів про відступлення права вимоги за кредитним договором відбулася заміна кредитодавця-банку, який є фінансовою установою, що має право на здійснення операцій з надання фінансових послуг, на фізичну особу, яка не є юридичною особою та фінансовою установою, а тому не може надавати фінансові послуги згідно з положеннями законодавства.

Верховний Суд у постанові від 04.06.2020 у справі № 916/1411/19 [6] погодився з висновками судів попе-

редніх інстанцій щодо відсутності підстав для задоволення позову про визнання недійсним оскаржуваного договору, оскільки укладений договір про відступлення права вимоги за своєю правовою природою є договором цесії у зв'язку із відсутністю у нього умов, що є притаманними договору факторингу, а ціна відступлення права вимоги дорівнювала розміру грошових вимог.

У постанові Верховного Суду від 18.04.2019 у справі № 911/218/18 [4] було зазначено, що спірна угода не є договором факторингу, оскільки «не містить ознак договору факторингу чи договору фінансових послуг, не передбачає отримання прибутку, а передбачає купівлю-продаж прав вимоги та є за своєю правовою природою договором відступлення права вимоги, укладення якого регулюється статтями 512–519 Цивільного кодексу України, та суб'єктний склад на укладення яких не обмежений ні загальними, ні спеціальними нормами цивільного законодавства, а отже, наявність у особи як нового кредитора ліцензії, необхідної для здійснення фінансових послуг факторингу, не вимагається, про що правильно зазначили суди попередніх інстанцій в оскаржуваних рішеннях та постанові».

У такому разі новий кредитор отримав загальну вартість відступлених прав вимоги за кредитним договором у визначеній сумі, а банк продав за такою ж ціною продажу вказані права вимоги, при чому з відстроченням платежу. При цьому, по суті, за своїм характером вказаний договір факторингу має ознаки удаваного, оскільки фактично мають місце відносини, що склалися між первинним продавцем та кінцевим покупцем, оскільки плата за договором факторингу може бути у формі різниці між реальною ціною вимоги і ціною, передбаченою в договорі, право вимоги за яким передається.

Слід зазначити, що доволі частко засновники майнового поручителя чи інші особи, які виявили зацікавле-

ність, можуть у первинних кредиторів придбати право вимоги до цього майнового поручителя, що дасть останньому можливість, до прикладу, відновити свою господарську діяльність або забезпечити нормальні умови життя приватних осіб.

Можна зробити висновок, що з огляду на наведені положення законодавства з метою забезпечення балансу інтересів учасників заставних правовідносин та розвитку кредитування необхідно спростити доступ щодо можливості придбання права вимоги не тільки за номінальною вартістю, а й реальною, що дасть додаткові механізми захисту прав майнового поручителя та третіх осіб та збільшення у кредиторів кількості потенційних покупців прав вимоги, що дозволить ефективно реалізувати вказані майнові права.

Право застави у разі, якщо заставадацем є третя особа (майновий поручитель), на нашу думку, для збереження застави внаслідок відступлення права вимоги необхідна згода заставадавця. Адже в момент укладення договору застави заставадавець також враховує особу кредитора, його ділову репутацію, практику вирішення спірних ситуацій тощо. Незалежно від того, що у разі відступлення вимоги та порушення обов'язку він виявляється в ролі боржника і для заміни кредитора його згоди не потрібно, як бачиться, він повинен брати участь в укладенні правочину щодо відступлення права вимоги. Принаймні це пояснюється тим, що обов'язок, який протистоїть праву вимоги, що відступається, є обов'язком боржника, а не заставадавця.

З огляду на наведене з метою забезпечення справедливості, добросовісності та розумності у цивільно-правових відносинах між кредитором, боржником та майновим поручителем видається за доцільне давати можливість укладати договори про відступлення прав вимоги не тільки за номінальною її вартістю,

а й фактично з урахуванням наявних фактичних відносин, що складаються між суб'єктами заставних правовідносин, одним з яких є майновий поручитель, та з метою забезпечення юридичної рівності сторін, а також з метою забезпечення прав майнового поручителя нормативно закріпити необхідність надання згоди майновим поручителем на укладення договору про відступлення прав вимоги, оскільки у момент укладення договору застави заставадавець також врахував особу, ділову репутацію та комерційний досвід кредитора.

У праці досліджується питання про можливості відступлення права вимоги до майнового поручителя. Метою праці є спроба довести, що такі права вимоги не можуть виступати об'єктами цивільних правовідносин, а наявна можливість відчуження таких прав виключно за умови їх трансформації у звичайне право вимоги, передумовою чого є порушення боржником основного зобов'язання та конкретизація обсягу забезпечувальної вимоги.

З'ясовано, що майновий поручитель може бути суб'єктом заставних (іпотечних) правовідносин, і на нього поширюються загальні норми щодо відступлення прав вимоги до нього.

Враховано, що цесія права вимоги є доволі поширеним правочинном, який опосередковує оборот майнових прав, а обмеження стосовно відступлення права вимоги встановлюються законом або основним договором, з якого випливає відповідне майнове право.

Аналіз чинного законодавства України свідчить про те, що цивільне право розмежовує правочини, предметом яких є відступлення права вимоги, а саме договори з відступлення права вимоги (договори цесії) та договори факторингу. Зазначені правочини не є

аналогічними та різняться за певними критеріями: за предметом договорів, за формою вчинення договорів, за суб'єктним складом правочинів, за метою їх укладення.

Відмінність вказаних правочинів за суб'єктним складом полягає в тому, що за договором відступлення права вимоги учасниками цієї можуть бути будь-яка фізична або юридична особа.

Для подальшого забезпечення балансу інтересів учасників заставних правовідносин, забезпечення юридичної рівності сторін та розвитку кредитування необхідно спростити доступ до можливості придбання права вимоги не тільки за номінальною вартістю, а й реальною, що дасть додаткові механізми захисту прав майнового поручителя та третіх осіб та збільшення у кредиторів кількості потенційних покупців прав вимоги, що дозволить ефективно реалізувати вказані майнові права, а тому видається за доцільне давати можливість укладати договори про відступлення прав вимоги не тільки за номінальною її вартістю, а й фактичною, з огляду на наявні фактичні відносини, що складаються між суб'єктами заставних правовідносин, одним з яких є майновий поручитель.

Ключові слова: майнові права вимоги, цесія, майновий поручитель, факторинг.

Krasutskyi V. Civil law regulation of the assignment of the right of claim to the property guarantor

Questions about the possibility of assignment of the right of claim to the property guarantor are explored in this article. The purpose of the work is to try to prove that such rights of claim cannot be the objects of civil law, and there is a possibility of alienation of such rights only if they are transformed into a common right of

claim, which presupposes a violation of the debtor's principal obligation.

It was found that the property guarantor may be the subject of a mortgage (mortgage) legal relationship, and he is subject to the general rules for the assignment of rights to claim it.

In particular, the assignment of the right of claim is a common transaction that mediates the turnover of property rights, and restrictions on the assignment of the right of claim are set by law or the main contract from which the property right follows.

The analysis of the current legislation of Ukraine shows that civil law distinguishes between transactions, the subject of which is the assignment of the right of claim, namely: agreements on the assignment of the right of claim (assignment agreements) and factoring agreements. These transactions are not similar and differ in certain criteria: the subject of contracts, the form of contracts, the subjective composition of transactions, the purpose of their conclusion.

The difference between these transactions in terms of the subject composition is that under the contract of assignment of the right of claim, the participants in the assignment may be any natural or legal person.

To further ensure the balance of interests of the participants of the mortgage relationship, ensure legal equality of the parties and credit development, it is necessary to simplify access to the possibility of acquiring the right to claim not only at face value but also real, which will provide additional mechanisms to protect the rights of property guarantors and creditors, potential buyers of claims, which will effectively implement these property rights, and therefore it seems appropriate to provide an opportunity to enter into agreements on the assignment of claims not only at face value but also actual, given the existing factual relations between

the subjects of the mortgage, one of which is a property guarantor.

Key words: property rights claims, cession, property guarantor, factoring.

Література

1. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. 356 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

2. Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 № 2654-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 47. 642 с. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 у справі № 909/968/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76860058>.

4. Постанова Верховного Суду від 18.04.2019 у справі № 911/218/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81304362>.

5. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 17.01.2020 у справі № 916/2286/168. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87129078>.

6. Постанова Верховного Суду від 04.06.2020 у справі № 916/1411/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89651646>.

7. Шимон С.І. Законодавчі обмеження щодо цесії додаткового права вимоги. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2015. Вип. 30. С. 160–166.

